

ніяких знань про зовнішні предмети, а лише модифікує свою душу. Для власне розумової діяльності людини, з його точки зору, необхідні три речі: по-перше, щоб її члени могли рухатися; по-друге, щоб її рука, головний орган дотику, обмацувала її саму і все, що оточує, і, по-третє, щоб серед відчуттів, що одержує її рука, було відчуття, що уявляє необхідним чином тіла» [37, 56]. Таким найважливішим відчуттям, за допомогою якого всі наші відчуття перетворюються в ідеї, є дотик.

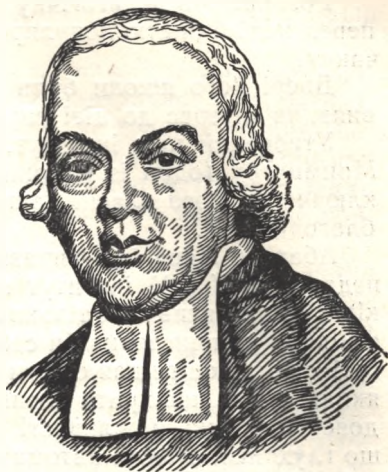
Характеризуючи слухові відчуття, Кондильяк твердить, що його статуя (персонаж трактату), маючи лише слухові відчуття, не може співвіднести звуки, які вона відчуває, до зовнішнього світу, а вважає їх своїми модифікаціями. Разом з тим він визнає, що слухові відчуття сприяють деякому просуванню свідомості вперед. Слухові відчуття є ознакою теоретичного підходу до дійсності.

К.-А. Гельвецій у своїх працях «Про розум» (1758 р.) і «Про людину, її розумові здібності та її виховання» (1773 р.) також вважав, що «всі наші ідеї одержуються нами за допомогою відчуттів», що «всьяке судження є лише розповідь про два відчуття, або таких, що відчуваються в даний момент, або таких, що збереглися в моїй пам'яті» [20, 50—59]. Розумова діяльність, зазначає К.-А. Гельвецій [20, 206], має своїми першоджерелами: фізичну чуттєвість, без якої ми не мали б ніяких відчуттів; пам'ять, тобто здібність згадувати про раніше одержані відчуття; інтерес в порівнянні відчуттів між собою.

У XVIII ст. з'явилися й інші праці, присвячені з'ясуванню особливостей становлення і розвитку пізнавальної діяльності людини (Ж.-О. Ламетрі «Трактат про розум», Ж.-Л. Бюффон «Природнича історія людини» та ін.). Визначним явищем у галузі освіти була також праця Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або Про виховання» (1762 р.), а також «Доповідь про загальну організацію народної освіти», представлена Ж.-А. Кондорсе Законодавчим зборам Франції 20 і 21 квітня 1792 р., «План національного виховання», написаний Л.-М. Лепелетьє і представлений Національному конвенту М. Робесп'єром від комісії по народній освіті у 1793 р. Ж.-А. Кондорсе передбачав утворення державної системи шкіл з безплатним навчанням всіх дітей, відміну викладання релігії, обмеження викладачів стародавніх мов і розширення кола предметів природничо-математичного циклу. Л.-М. Лепелетьє пропонував утворити мережу так званих будинків національного виховання, де діти утримувалися б за рахунок держави і виховувалися в дусі ідей рівності і справедливості, в дусі любові до праці і відданості вітчизні.

Такі були умови і методологічні засади, на яких виникла французька система виховання і навчання глухих дітей — «мімічний метод». Основоположником цієї системи був видатний французький сурдопедагог другої половини XVIII ст. Шарль Мішель де Лепе (1712—1789).

Ш. М. де Лепе народився 25 листопада 1712 р. у Версалі, де його батько був королівським архітектором. Спочатку він готувався стати священиком і в 17 років одержав цей сан. В той час у Франції існувало правило, згідно з яким кожен, хто приступав до духовної діяльності, повинен був підписати спеціальне зобов'язання, яке вимагало боротися з різними реформаторськими течіями католицизму. Він такого зобов'язання не підписав, а тому й не був допущений до виконання обов'язків священика. Це примусило його зайнятися юриспруденцією. Близкуче склавши екзамен, він поступив у колегію адвокатів

Паризького парламенту. Проте і ця діяльність виявилася нестерпною для правдивої молодого людини. Він знову починає займатися теологією, а в 1737 р. приймає сан священика. Проте через деякий час він був відлучений від церкви за те, що підтримував дружні стосунки з одним відомим представником старокатолицької церкви, яка боролася з єзуїтством. Спадщина, яку він одержав від батька, давала йому можливість безбідного і незалежного існування. Переселившись в Париж, він жив на ренту від свого капіталу і давав приватні уроки.

В кінці 50-х років де Лепе випадково потрапив у сім'ю, де були дві глухонім дівчинки. Вони навчалися у патера Ваніна за допомогою малюнків, і після його смерті залишилися без наставника. Охоплений глибоким співчуттям до цих дітей, він вирішив їм допомогти своїми власними зусиллями, хоч про навчання глухих не мав жодного уявлення.

Досвід навчання перших двох учениць виявився дуже успішним. До нього почали зводити глухих дітей з різних кінців Парижа, тим більше, що плати за навчання він не брав. Таким чином, в його будинку стихійно виросла школа, в якій на початку 60-х років навчалось уже більше 70 глухих дітей. Вихованню і навчанню глухих дітей він і присвятив все своє наступне життя.

У вихованні та навчанні глухих дітей абату де Лепе, безперечно, належить одне із найвизначніших місць. Він перший підійшов до цих дітей з глибокою батьківською теплотою і відкрив перед ними шлях духовного зростання аж до вершини людського мислення і знань. В своєму оригінальному педагогічному досвіді він розкрив перед сурдопедагогами могутню роль зорового сприймання, яке значною мірою може компенсувати недолік глухонімих.

Розвиваючи педагогічну діяльність, де Лепе був поставлений перед необхідністю популяризувати і захищати свої методи навчання.

Двері його школи були широко відкриті для кожного, хто виявляв інтерес до цієї справи.

Утворений ним інститут, який згодом був переведений до Монмартру (один із районів Парижа), утримувався майже виключно на його власні кошти. Його підтримували тільки деякі благодійники.

Абат де Лепе був виразником демократичних ідей у сурдопедагогіці. У свій інститут він приймав переважно дітей бідняків. «Я присвятив себе тільки бідним, — говорив він. — Не будь їх, я ніколи не присвятив би себе справі виховання глухонімих. Багаті мають кошти для освіти своїх дітей» [39, 89]. Він намагався якнайбільше поширити справу навчання глухонімих і тим самим довести великі можливості їх розумового розвитку. Він писав, що глухонімі стають автоматами тільки тому, «що не виховують той скарб в собі, що мають, не виховують душу, яка закрита в темну комірку, і ніхто не відкриває ні дверей, ні вікон, щоб вона могла піднятися і очиститися» [39, 89]. Його безмежна доброта яскраво відобразилася і в його творах. М. Дегерандо з цього приводу писав: «Твори абата де Лепе не можна читати без хвилювання і зворушення, в них виявляється вся його душа, навіть і при викладі ходу навчання. Від нього випромінюються, так би мовити, пахощі його доброти; в ньому відчувається прихована теплота доброчесності, що наповнює читача захопленням» [39, 20].

Водночас де Лепе був нещадним у боротьбі з своїми противниками, коли йому доводилося захищати свою систему виховання і навчання глухих дітей. Це ми бачимо в його листах до Перейри, члена Берлінської Академії Ніколаї і засновника Лейпцігського інституту глухих С. Гейніке.

Теоретичне обґрунтування своєї системи де Лепе дав у працях «Навчання глухонімих за допомогою методичних знаків» (1776 р.) та «Справжній спосіб навчання глухонімих, що підтвердився досвідом» (1784 р.), а також в трьох листах до засновника Лейпцігської школи глухих С. Гейніке та в листах до Сікара, Перейри та Ніколаї.

Ш. М. де Лепе, спонукуваний виключно благородним чуттям жалю до нещасних жертв випадку або тяжких нікому невідомих обставин, керується при створенні своєї системи однією метою: не гаючи анітрохи часу, зразу ж прийти на допомогу глухонімим дітям, допомогти зростанню їх людських здібностей і сил. Для цього треба відразу ж вступити з ними в спілкування. Але на якій мові заговорити з ними? Адже вони не лише глухі, а й німі. Залишається одне — заговорити на мові глухонімого, на мові жестів, міміки, пантоміми, яку вважав він рідною мовою глухонімих. На його думку, мова жестів має такі ж навчально-

виховні можливості, як і словесна мова, правда, при деякій спеціальній обробці її.

Найважливішим у системі де Лепе є система методичних знаків, тобто спеціально пристосована для навчальної мети за аналогією до словесної мови жестова мова. За допомогою цих знаків він намагався забезпечити глухих учнів запасом конкретних уявлень про речі, явища і дії. Він вважав, що методичні знаки дозволяють позбавитись того вербалізму, який так часто вривається в словесне навчання навіть чуучих дітей.

Відповідаючи Перейрі, який порівнював методичні знаки з китайськими ієрогліфами, де Лепе писав, що «китайські письмена — довільні, мої ж методичні знаки взяті із природи або з розуму. Вони однаково легко можуть використовуватися як глухонімим, який не знає крім природних знаків ніякої іншої мови, так і будь-яким іспанцем, італійцем, німцем, англійцем, що користуються мовою, як ми, так що з кожним можна porozуміти-ся... Наші методичні знаки — знаки понять і слів. Вони однаково близькі як французькій мові, так і будь-якій іншій. Немає потреби іноземцю знати французьку мову, щоб писати під диктовку знаками. Досить того, якщо він розуміє значення знака і перекладає його на свою мову, оскільки жест, знак не належить французам: кожен може ним користуватися» [39, 91]. Таким чином, де Лепе вважав методичні знаки універсальною мовою, якою можуть користуватися всі нації. Це свідчить про те, що він не розумів суспільної природи міміко-жестикуляційної мови і характеризував її дещо спрощено. Правда, пізніше він сам переконався у тому, що це не так, а тому висунув ідею про два види знаків: «природний знак» і «методичний знак». «Методичні знаки» використовувалися для пояснення абстрактних понять шляхом їх аналізу і розкладу.

Спостерігаючи роботу де Лепе на основі методичних знаків, Е. Б. де Кондильяк писав: «Паризький наставник глухих із мови дій (чи жеста) побудував настільки ж просте, як і легке мистецтво, за допомогою якого він передає своїм учням ідеї будь-якого роду, і я не побоявся б сказати, ідеї чіткіші і яскравіші, ніж ті, що звичайно добуваються органом слуху. Адже, оскільки з раннього віку ми не могли б судити про значення слів інакше, як в залежності від обставин, при яких вони звичайно нам даються, то частіше за все трапляється, що, не спостерігаючи, який смисл має слово, ми не схоплюємо його власного, природного значення і з цією непевністю ми залишаємося на все життя. Це, проте, не має місця у глухих і німих, які навчені за допомогою методичних знаків.

Щоб передати їм ідеї, які не підлягають зовнішнім органам чуття, перед наставником відкривається єдиний шлях, очевидно, в аналізі: сам звертаючись до виконання його в їх присутності, до того ж мистецтва, він поступово направляє їх (учнів), тренуючи їх послідовно так, щоб вони легко переходили від ідей,

що підлягають сприйманню зовнішніми органами чуття, до таких ідей, які їм безпосередньо не підлягають. Звідси стає зрозумілим, наскільки такий вид мови переважає звичайні види мови будь-якої виховательки чи наставника» [38, 121—122].

Відаючи багато часу і уваги створенню системи методичних знаків, де Лепе так її і не закінчив. Він мав намір написати «Словник знаків», в якому передбачав абстрактні і складні слова пояснювати шляхом аналізу і розчленування їх на складові елементи. Проте цього задуму він не здійснив.

Хід навчання у де Лепе був таким. Спочатку він давав учням ручну азбуку, потім вводив мімічні фрази. У класній кімнаті були три великі дошки. На першій було написано 600 іменників, на другій — 600 дієслів і на третій — 450 прикметників. На третій дошці, крім того, були таблиці відмінювання.

Кожного дня де Лепе пояснював певну кількість слів. Із них учні склали речення, писали диктанти. Вправи поступово розширювалися. Після пояснення і заучування іменників, дієслів, прикметників переходили до займенників, сполучників, прислівників і прийменників. Водночас продовжували мімічні диктанти. В процесі навчання використовували малюнки з підписами, а також натуральні предмети, які учні розглядали з усіх боків. Потім учні, закривши очі, повинні були жестами показати предмет, його величину тощо.

Оскільки слова мови пов'язуються з поняттями умовно, то, на думку де Лепе, такий зв'язок можна встановити не лише з усним, а й писемним словом і навіть жестом. «Поняття мають таке ж відношення до звуків, — писав він, — як і до писемних знаків. Останні і будуть служити нам при навчанні глухих вихованців» [39, 81].

Слід зазначити, що на початку своєї діяльності де Лепе дещо обережно підходив до використання писемної мови, яку він вважав посередником між поняттям та їх жестовим позначенням. В листі до свого учня Сікара він писав: «Не сподівайтесь на те, що ваші учні будуть коли-небудь викладати свої думки писемно. Наша мова — не їх мова. Їх мова — мова жестів. Для них достатньо, якщо вони будуть вміти перекладати нашу мову на свою, як ми перекладаємо іноземні мови, не будучи в змозі думати і говорити на них. Досить і того, якщо ваші учні, як мої, можуть писати під диктовку знаками» [39, 81—82]. У своєму другому листі до Сікара він застерігав його від захоплення: «Ви хочете зробити із своїх учнів літераторів, між тим як із них можна зробити лише копіювальників» [39, 82].

Ш. М. де Лепе невтомно працював над удосконаленням своєї системи. Щоб не користуватися весь час лише письмом, він використовував дактильну азбуку, яка, на його думку, може бути корисною лише в поєднанні з мімікою. Якщо ж вона не пов'язується з методичними знаками, як це було у Перейри, то він вважав доцільним заборону дактильної мови.

Ознайомившись з наявною тоді сурдопедагогічною літературою, переважно з творами Уолліса та Аммана, він ввів і звукову мову, хоч вона і не підходила до його системи. Його прагнення дати якнайбільше матеріалу для духовного розвитку учнів, звичайно, було несумісним з складними і тривалими механічними вправами, які стояли на першому плані при тодішній системі навчання усної мови і які часто давали дуже незначні результати. Свій досвід навчання глухих дітей, в тому числі і усної мови, він виклав у праці «Справжній спосіб навчання глухонімих, що підтвердився досвідом», яка фактично була доповненим виданням попередньої праці «Навчання глухонімих за допомогою методичних знаків».

Ця книга складається з трьох частин. Перша частина присвячена граматичному навчанню, друга — усній мові і третя — дискусії з противниками французької системи. Говорячи про навчання глухих усної мови, де Лепе наводить в основному широко відомі і до нього прийоми. Своїх же методів він не розкриває. Відомо також, що його кращі учні дуже обмежено володіли усною мовою. Вони не могли без сторонньої допомоги скласти усно навіть простої побутової фрази. Погано володіли учні і писемною мовою, зокрема, вони не могли самостійно написати звіт про свої дії. Це, очевидно, пояснювалося тим, що сам де Лепе працював з учнями лише двічі на тиждень по декілька годин, а в інший час він доручав робити це кращим учням, які, звичайно, замінити вчителя не могли.

Таким чином, учні де Лепе не могли самостійно користуватися писемною мовою, вони думали знаками. Всі свої зусилля він спрямовував на розвиток природних розумових здібностей глухих дітей на основі методичних знаків. «Заслуга абата де Лепе, — зазначає один із його біографів М. Дегерандо, — в тому, що він фактично ввів навчання глухонімих у галузь логіки, і в тому, що головна мета його навчання — з'ясування значення мови для навчання — дала напрямок роботам наступних діячів на цьому поприщі. В цьому відношенні він здійснив у галузі навчання глухонімих повну революцію, не дивлячись на те, що його праці не були закінчені» [39, 84].

Учні де Лепе вивчали не тільки французьку, а й іноземні мови, зокрема, латинську. Про це свідчить оцінка діяльності де Лепе Перейрою. Перейра, відвідуючи інститут де Лепе, пропонував вихованцям численні питання і дивувався швидкості, точності і виразності їх відповідей, але ще більше був здивований, коли де Лепе попросив у нього текст, в якому трактувались різні філософські абстрактні думки. Де Лепе посадив п'ятьох учнів так, щоб вони не могли дивитись один на одного, і продиктував їм із тексту уривки знаками. Всі п'ятеро написали продиктоване одними і тими ж знаками на п'яти різних мовах: французькій, латинській, іспанській, італійській і англійській. На жаль, методика навчання глухих іноземним мовам, якою користувався де

Ле́пе, фактично не розкрита. Нічого конкретного ні сам де Ле́пе, ні його біографи не повідомляють.

Помер де Ле́пе 23 грудня 1789 р. Все його життя і діяльність були зразком самовідданого служіння сурдопедагогічній теорії і практиці. Напередодні смерті, коли де Ле́пе вже був прикутий до ліжка, його відвідала делегація Установчих зборів революційної Франції, яка повідомила йому, що держава усиновить його учнів. А після смерті де Ле́пе, 21 липня 1790 р., Установчі збори прийняли закон, в якому говорилося: «Ім'я абата де Ле́пе буде зараховане до числа тих громадян, які найбільше прислужилися людству і Вітчизні» [38, 111].

М. М. Лаговський вказував, що «навчені ним вчителі розійшлися по всіх країнах, щоб своєю діяльністю і пропагандою справи глухонімих славити свого вчителя. Його переконливе відкрите слово, безкорисна самопожертва своїй справі, загальне довір'я не могли не забезпечити йому першого і почесного місця в галузі навчання глухонімих» [40, 59—60].

Ім'я абата де Ле́пе овіяне славою і повагою, особливо серед його співвітчизників. Показовим у цьому відношенні є вислів, який поширювався у Франції в ХІХ ст.: «Хто у Франції є величнійшою людиною, що живе донині? Відповідь: природа називає Бюффона, наука — Даламбера, істина і почуття говорять за Жан-Жака Руссо, дотепність і смак — за Вольтера, але геній і людяність гучно проголошують ім'я абата де Ле́пе. Йому я надаю перевагу перед усіма» [38, 111].

Видатним представником французької системи виховання і навчання глухих дітей був Роше-Амброузе Кукуррон Сікар (1742—1822). Він був учнем і продовжувачем справи де Ле́пе.

Спочатку Сікар працював священиком в Бордо. Місцевий архієпископ, маючи намір відкрити в Бордо школу глухих, направив його до де Ле́пе для теоретичного і практичного вивчення сурдопедагогічної справи. Ознайомившись з системою роботи Паризького інституту, Сікар у 1786 р. заснував училище глухих в Бордо, ставши його директором. Після смерті де Ле́пе на основі конкурсу Сікар замінив посаду директора Паризького інституту глухонімих, який у 1791 р. був перейменований у Національний інститут і перейшов на державне утримання.

Біографи Сікара вказують, що він володів особливим талантом до міміки. Він настільки любив міміку, звик і зріднився з нею, що вона стала немов би його рідною мовою. Він любив користуватися мімікою при будь-якому випадку, міг гнути, вертати і перевертати її знаки на тисячу ладів.

Сікар, як і де Ле́пе, у свій час користувався великою популярністю не тільки у Франції, а й далеко за її межами. Його вплив відчувався в багатьох країнах і особливо в Росії та США, де засновувалося навчання глухих під безпосереднім впливом Па-